

Kuruc

a császár vagy «a német» ellen támadó felkelő magyar vitáz. Babocsai Izsák tarcali jegyző szerint (*Fata Tarcaliensia*, kiadta Rummy, *Monumenta Hungarica*, I. 32.) 1673. «kezdettenek legelsőben az alsó párton lévő magyarok kuruc névvel neveztetni». Ezen adat alapján valószínűnek tartom, hogy e szó is, mint annyi más katonai műszó, a magyarsággal akkor egy követ fúvó törököktől származik. Bianchinál ugyanis (*Dictionnaire français-turc.*, Páris 1846, II. 201.) «khurudzs» annyi mint fölkelő, insurgens. Bél Mátyás (*Notitia Hungariae*, IV. 595 not.)

ugyan azt állítja, hogy 1514. a keresztes háborúra fölkészült parasztság, Dózsa György pórhada nevezetett legelőbb kurucnak, a «kerszt jelvényétől» (a ruce). A szerint a latin miles cruciatus, crucifer, cruciger és a német Kreuzer lenne a helyes etimon. Föltevése ellen szól azonban az a tény, hogy a XVII. sz.-ot megelőzőleg eddigelé sehol nem találtuk a K. elnevezést. Pedig ugyancsak sokan érdeklődtünk a szó iránt. Follius Jakab (Epistola itineraria, V. 157) egész komolyan mondja, hogy a K. rebellisek (rebelles Curuzzi) a keresztől neveztetnek, mert sok keresztet, t. i. csapást, üldözést kellett kiállaniok a császáriaktól.

Ortokocsi Fóris Ferenc (Origines Hungaricae, 1693. II. 156.), valamint Csécsi János, pataki professzor, szintén komolyan, de nagy gúnnyal fejtegeti a szót. Úgy véli, hogy a «kuruc, székely szó, annyi mint béka, amely ha senki sem bántja, szabadon kuruttyol, de ha üldözik fülel és szalad». Oertelius soproni pap harmonia linguarum Orientis et Occidentis speciatimque Hungaricae cum Hebraea (Vittenberga 1746) című művében azt mondja, hogy «kuruc» nem egyéb mint a «zuruck», megfordítva. Bizonyosan azért, - de ezt már nem mondja, - mert mindig curukkolt.

Mind e gúnyos magyarázatok csak a nagy érdeklődést tanúsítják a kurucok iránt, de bármilyen tudóskodva adatnak elő, nem egyebek etimologiai játékoknál, melyek azért sem állhatnak meg mert nálunk a K. név, a legnemzetibb érzületük gyűjtőneve, egyáltalában nem volt gúnynév, mint ahogy Tollius, Csécs és Oertelius szeretnék bemutatni. Nálunk a K. éppen a bátorságot, derekasságot, jó magyarságot jelentette. Azét dicsérte a székelyt a históriás ének, hogy K.-cá lett, vagyis Rákóczi pártivá:

Látod, kuruc a lófejő:
Ő Attila igaz vérő.

Ami azt jelenti, hogy milyen derék ember a lófőszékely (a lófejő a. m. lófejű), látszik hogy jóvérű (gaz vérő a. m. igaz vérű), igazi Attila-maradék. Csúfnév volt igen is a «labanc», t. i. a császárpárti, a kurucok ellensége. Tömérdék gúnydal szól a labancokról, de a kurucukról csak egyetlenegy, II. Rákóczi Ferenc bukásakor a magyar labancok kitörő kárörömét fejezi ki ez a versszak:

Szalad kuruc, jön a német!

és a gúnydalnak mindjárt a kezdete is egy kaján kérdés a vert sereg katonájához:

Hol vagy te most nyalka kuruc -
Ki oly voltál, mint a szép struc?

Politikai művers az egész, mely igaztalan, mint forradalmak leverésekor minden politikai mű.
Azt mondja például:

Szegény embert szidta, verted,
Nemes embert nem böcsülted,
Senki személyét nem nézted.

S ezt a labanc mondja? Az talán, jobban respektálta az «embert», akár szegényt, akár gazdagot, mint a kuruc? - Az osztrák örökösödési háborúban még igen járja a kuruc nevezet. Használata azonban eleinte ingadozó, bizonytalan. Sok «jó kuruc», a ki még Rákóczi alatt szolgált, harcolt abban a seregben, mellyel azelőtt szemben állott. Ebben az időben «kuruc» annyi mint portyázó könnyű lovas. Azért írja Tóth István, gróf Cziráky József ezeres kapitánynak életéről, táborozásáról, haláláról 1742. készített versezetében:

A hol tegnapelőtt ki lévé portára,
Akadt a Prussusnak rabló kurucára. -
Ha lett volna kuruc, vagy könnyű csapatja,
Ott halál sokaknak éltét lekaszálja.

Már ugyanekkor széltére használták a kurucot porosz értelemben. Mivel Mária Terézia serege labanc, ellenfele nem lehet más mint kuruc. Gvadányi is sokat emlegeti Rontó Páljában a «Burkus kurucait», a «halálfejes kurucot». S egész kedvteléssel írja a vén generális:

Vérszemet kaptam itt, Mikányom eresztém,
Kardomat kurucok véribé fürösztem.

A szó összetételei és továbbképzései közül kiemelendők: Kuruc-dolmány, az övig éri, kis kurta dolmány, melyet legelőbb Rákóczi kurucai kezdtek viselni és mely újra divatba jött a napoleoni háborúk idején; a huszárság 1849-ig viselte «kurtká» néven. Rákóczi korában, kurtasága miatt, «másfél-araszt» dolmánynak is nevezték. Sujtással oly sűrűn volt kihányva, hogy az inzur-reakciókor egyre-egyre 16 rőf ment fel. Kuruc-háború, általában belső, polgári háború, különösebben Thököly és Rákóczi fölkelése. Kuruc-legény, újabb szó, annyi mint kemény, nyakas, erős ember. Kurucság, a kurucok gyakran használt gyűjtő neve a XVII. és XVIII. sz.-ban. Kuruc-vas, másképp kurta-vas, újabb, kaszárnyai szó (a kurz-schliessen-ből). Kuruc-világ, a kuruc háborúk időszaka, melyről régi közmondás: «kuruc világ régen volt!» jelentésére nézve teljesen egyenértékű a «tempi passati»-val. Átvitt értelemben általában valami rossz dolog, hadd-el-hadd, patália. Itt kuruc-világ lesz! azt jelenti, hogy itt nagy zenebona, felfordulás lesz.